

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

(ΠΡΟΔΙΩ - ΠΡΟΔΟΤΗΣ, ΠΟΥΣ - ΠΟΔΟΤΗΣ - ΠΟΔΟΓΑΣ, ΑΠΟΔΙΩ - ΑΠΟΔΟΤΗΣ)

*Ἀφιερώνεται σὴ μνήμῃ
τοῦ ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗ († 1928 - 1958)*

1.— Ἡ λέξις *προδότης* σὲ ἓνα χωρίο τοῦ Ἑρωτοκρίτου.— Οἱ σημασίες τοῦ προδίδω στα κείμενα.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ νέου φιλόλογου Ν. Μ. Παναγιωτάκη προκάλεσε τελευταία ἡ λέξις *προδότης* ποῦ ἀπαντᾷ στὸν Ἑρωτόκριτο¹. Τὴ λέξις τὴ βρῖσκομε στὸ χωρίο ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸν ἔμπιστο ὑπηρέτη ποῦ ὁ ἐξορισμένος Ἑρωτόκριτος στέλνει στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ πληροφορηῖται γεγονότα ποῦ ἰδιαίτερα τὸν ἐνδιαφέρουν (Δ 777 - 801). Χρήσιμο νομίζω νὰ παραθέσω ὀλόκληρο τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα :

- Εἶχε ἴνα δοῦλο μπιστικὸ κ' ἔλεγαν τὸν Πιστένη,
καὶ δὲν ἐψήφα θάνατο γιὰ τὸν καλὸν τ' ἀφέντη.
Καταρδινιάζει μιὰν ἀγγή, κουρφή γραφὴ τοῦ κάνει*
780 *καὶ κάτω στὸ σιρᾶνιν τοῦ εἰς τοὶ ραφὲς τὴ βάνει·
καὶ λέει τ', ὅσον τὸ μπορεῖ σπουδαχικὰ νὰ σώση
εἰς τὴν Ἀθήνα, τὴ γραφὴ τοῦ φίλου νιου νὰ δώση·
κι' ὄντε τὴ δίδῃ μὴν τὸν δῆ κιανεῖς νὰ τὸ κατέχη,
καὶ βιασικὰ νὰ πιλαλῆ, μὲ τ' ἄλογο νὰ τρέχη.*
785 *Ἐμίσσεψεν ὁ δουλευτὴς καὶ μετὰ μέρες σώνει
σὴ Χώρα καὶ τ' ἀφέντη νιου τὸν ὄρισμὸ πλερώνει.
Θαράπιον ὁ Πολύδωρος παίρνει τὴν ὥρα κείνη,
νὰ δῆ τοῦ φίλου νιου γραφὴ, κι' ὀλόχαρος ἐγίνη.
Τὰ ἔγραφεν ὁ Ρωτόκριτος μπορεῖ νὰ τὰ λογιᾶση*
790 *ὅπου ἔχει γνώση καὶ γροικᾷ δίχως γραφὴ νὰ πιάση.
Πέμπει καὶ χῶρια τοῦ κυροῦ ἄλλη γραφὴ νὰ μάθη
πὼς εἶν' καλά, ποῦ βρῖσκεται κ' εἰσὲ ποιά χῶρα σιάθη·
κ' ἐβάσταν τὴνε φανερά ὀγια νὰ τήνε δοῦσι,
πὼς ἦρθε γιὰ τὸν κύρην τοῦ καὶ μάνναν τοῦ νὰ ποῦσι.*
795 *Μὲ πονηριὰ τὰ πράματα ἐτοῦτα πορπατοῦσα,*

¹) Ποδότας - ἀποδότης. Διορθωτικὰ εἰς χωρίον τοῦ «Ἑρωτοκρίτου» (Κρητικὰ Χρονικὰ Θ', 1955, σ. 490 - 503).

καθημερονὸ γὰρ λόγου ντου μαθαίν' ἢ Ἄρετοῦσα.
 Τῇ μιὰν ἡμέρα σιάθηκε, τὴν ἄλλη μέρα πηταίνει,
 ὡσάν ἐπῆρεν τὴ γραφή, δὲ στέκει ν' ἀνιμένη.
 Ἦχωσε πάλιν τὴ γραφή, σάν ἤκαμε στὴν πρώτη,
 800 κι' εἶχεν τον ὁ Ρωτόκριτος πολλὰ κουφὸ προδότη.
 Ἦγραφεν ὁ Πολύδωρος μαντάτα πρικαμένα,
 . . . . .

Νόμισε ὁ Παναγιωτάκης ὅτι ἡ λέξις προδότης στὸ στίχο Δ 800 ἔχει νόημα πού δὲν ταιριάζει στὸν πιστὸ ὑπὸν ἡρωτοκρίτου. Γιατὶ ὁ μελετητὴς αὐτὸς πιστεύει (σ. 492) ὅτι «ἡ λέξις — καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων — οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη διὰ νὰ σημάνη τι ἄλλοιον τοῦ προδότου, τοῦ προδίδοντος», καθὼς πιστεύει παράλληλα ὅτι «καὶ τοῦ ρήματος προδίδω ἢ κυρία σημασία ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις εἶναι αὐτὴ τοῦ προδίδω, καταδίδω». Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ λέξις προδότης δὲν μπορεῖ νὰ ταιριάζῃ στὸν ὑπὸν ἡρωτοκρίτου καὶ ἐπειδὴ μιὰ ἄλλη λέξις, ἡ λέξις ποδότης (μὲ τὴν σημασία πού τῆς ἀποδίδει ὁ Παναγιωτάκης, τὴν σημασία δηλαδὴ: ἀπεσταλμένος) θὰ ταίριαζε ἐδῶ κατὰ τὴ γνώμη του πολὺ περισσότερο, προτείνει νὰ διορθώσωμε τὸ προδότης τοῦ κρητικοῦ κειμένου σὲ ποδότης. Πρωτοῦ ὅμως κατὰ τὴν πρότασιν αὐτὴν κάνει ἐκτενὴ λόγος γιὰ τὴν σημασία καὶ τὴν ἔτυμολογία τῶν λέξεων: ποδότης, ἀποδότης καὶ ποδότας, πού ἀπαντοῦν καὶ στὰ πλεονάζοντα κείμενα καὶ στὴ σημερινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ.

Ἐπειδὴ νομίζω ὅτι ὁ Παναγιωτάκης δὲν ὀδηγεῖται πάντα σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα τοῦτα σὲ εὐτυχῆ συμπεράσματα, ἐπιθυμῶ στὸ μελέτημα αὐτὸ νὰ συζητήσω καὶ τὴν σημασία τοῦ προδότης (καὶ τοῦ προδίδω) καὶ τὴν σημασία καὶ τὴν ἔτυμολογία ἢ ἔστω τὴ σημασιολογικὴ ἐξέλιξις τῶν λέξεων: ποδότης, ἀποδότης, ποδότας.

Πρῶτα - πρῶτα πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ὁ Παναγιωτάκης παρεξηγεῖ τὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Ξανθουδίδου, πού γιὰ τὸν τύπο προδοιῆς (πού κι' αὐτὸς ἀπαντᾷ στὸν Ἠρωτοκριτο: Α 1156) παρατηρεῖ² ὅτι στηρίζεται ἀπὸ τὸ μέτρο, ἐνῶ ὁ τύπος προδότης (Ἠρωτοκρ. Δ 800) στηρίζεται ἀπὸ τὴν ῥίμα. Εἶναι κατὰ τὴν γνώμη μου βεβαιότατο ὅτι ὁ Ξανθουδίδης καθόλου δὲν ἤθελε μὲ τὰ λεγόμενά του νὰ μᾶς δείξῃ ὅτι «εἶχεν ὑποπέσει εἰς τὴν προσοχὴν του ἢ ἀνάγκη κριτικῆς ἐνταῦθα παρεμβάσεως». Ἄν ἔβλεπε τέτοιαν ἀνάγκη ὁ Ξανθουδίδης, θὰ τὸ δῆλωνε ρητὰ ἢ καὶ θὰ προχωροῦσε στὴν ἐπιβεβλημένη παρέμβαση. Αὐτὸ πού λέει ὁ μελετητὴς, ὅτι ὁ τύπος προδότης στηρίζεται ἀπὸ τὴν ῥίμα, δὲ

²) Ἐκδ. Ἠρωτοκρίτου, Γλωσσάριο, σ. 678.

σημαίνει ὅτι ἡ λέξις δὲν ἔχει ἐδῶ τὸν τόπο τῆς. Ἐκεῖνο ποῦ θέλησε νὰ δηλώσῃ ὁ Ξανθοιδίδης εἶναι τοῦτο: ὅτι ἐνῶ στὸ στίχο A 1156 δὲν μπορούμε παρὰ νὰ δεχτοῦμε ὡς γνήσιο μέσα στὸ κείμενο τὸν τύπο *προδοίης*, τέτοιο τύπο (*προδοίης*) δὲν μπορούμε νὰ δεχτοῦμε στὸ Δ 800, γιατί μᾶς ἐμποδίζει ἐκεῖ ἡ *ρίμα*. (Ἡ λέξις μὲ τὸν τύπο *προδοίης* στὸ Δ 800 βρίσκεται ὡς *τελευταία* μέσα στὸ στίχο, ἐνῶ ἡ λέξις μὲ τὸν τύπο *προδοίης* ὡς *τελευταία* τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ στίχου A 1156).

Ἄλλὰ ποιά ἀκριβῶς εἶναι ἡ σημασία τοῦ οὐσιαστικοῦ *προδοίης* (ἢ *προδοίης*) καὶ τοῦ ρήματος *προδίδω*; Προηγουμένως ἄς ἐξετάσωμε τὸ νόημα τῆς λέξεως *προδοίης* τοῦ στίχου A 1156. Εἶναι ἕμως ἀνάγκη νὰ ἔχωμε ὑπ' ὄψην μας ὁλόκληρο τὸ συναφές χωρίο (A 1153 - 8):

*Τὸ δοῦν μὴν κόρην ὁμορφη, ἢ πεθυμιὰ 'ν' ἢ πρώτη
νὰ τοὶ κινᾶ νὰ ρέγουνται τοῦ λυγεροῦς τῆ νιότη·
1155 καὶ πάντα τοῦτ' ἢ πεθυμιὰ εἶναι μὲ τὴν ὀλιίδα,
κ' ἔχουν τ' ἄμμάτια προδοίη, σὰν κείνα ποῦ τὴν εἶδα·
καὶ μὲ τὴν ἄκρα τ' ἄμματιοῦ μανιάτο τοῦ μνηοῦσι
καὶ μετ' ἀδιὸ τὸν πόθον ἰως τοῦ λὲν καὶ μολογοῦσι.*

Ὅτι ἐδῶ (στίχ. 1156) ἡ λέξις *προδοίης* σημαίνει τὸν πληροφοριοδότη εἶναι βέβαιο. Μᾶς πείθει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ τὸ μολογοῦσι τοῦ στίχου A 1158. Ἄλλωστε συχνὰ καὶ σήμερα τὸ ρῆμα *προδίδω* τὸ χρησιμοποιοῦμε στὴν καθημερινὴ γλώσσα μὲ τὴ σημασία τοῦ: ἀποκαλύπτω, φανερώνω, δίνω πληροφορία γιὰ κάποιον ἢ γιὰ κάτι· λέμε λ. χ. ὁ ἐρωτευμένος *προδίδεται* = γίνεται ἀντιληπτὸς, ἀποκαλύπτεται. Συναφῆς μὲ τὴ σημασία αὐτὴ τοῦ *προδίδω* εἶναι καὶ ἐκείνη ποῦ ἔχει καὶ ἡ λέξις *προδοίης* στὸ στίχο Δ 800. Τὸν ὑπερέτη του ὁ Ἑρωτόκριτος τὸν εἶχε πράγματι πληροφοριοδότη· κρυφὸ μάλιστα πληροφοριοδότη. Τὸ ἐπίθετο τοῦτο, ποῦ συνοδεύει ἐδῶ τὸ οὐσιαστικὸν *προδοίης*, ταιριάζει ἀπόλυτα στὴν περίπτωσή μας, ἐνῶ δὲ θὰ ταίριαζε καθόλου μὲ τὸ οὐσιαστικὸν *ποδοίης*, ποῦ εἰσάγει ὁ Παναγιωτάκης στὸ κείμενο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Τῆ σημασία τοῦ *προδίδω* = ἀποκαλύπτω ἔχει τὸ ρῆμα καὶ στὸ Δ 434 τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Παραθέτω ὁλόκληρο τὸ συναφές χωρίο (Δ 431 - 4):

*Τέκνο κακὸ καὶ πίβουλο, τοὶ πονηροὶς γεμάτο,
γροίκησε κι' ἀφουκροῦ καλὰ τὸ σημερὸν μανιάτο.
Γῆ διῶξε τοὶ τοὶ λογισμοὺς κείνους ποῦ σὲ προδίδου,
γῆ θάνατο τὰ χέρια μου ἀλύπητο σοῦ δίδου.*

Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι ἡ σημασία τοῦ *προδίδω* = ἀποκαλύπτω, φανερώνω (χωρὶς τὴν ἀπόχρωση τῆς «προδοσίας») εἶναι ἤδη παλαιά: Ἄριστοφ. Ἰππ. 241:

*Οδῖος, τί φεύγεις ; Οὐδ' μενεΐς ; ὦ γεννάδα
ἀλλαντοπῶλα μὴ προδῶς τὰ πράγματα.*

καὶ Πλάτ. Πολιτ. 607c: Ἐπιπέδου δὲ δοκοῦν ἀληθὲς οὐχ ὅσιον προδιδόναι. Ἐπιπέδου προσεθετὴ ἀκόμη ὅτι τοῦ ῥήματος προδίδω καὶ στὰ κρητικὰ κείμενα (ὄχι μόνο σὲ ἐρισμένα παλαιότερα, ὅπως δέχεται ὁ Παναγιωτάκης, σ. 492) ἢ σημασία εἶναι ἄλλη, ἐκτὸς ἀπὸ τῆς συνηθισμένη τοῦ «προδίδω». Καὶ τὸ πρᾶγμα θὰ δεῖχτῆ ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα. Ἐρωτόκρ. Α 759 - 60:

*Ἐτοῦτες οἱ κακὲς ἀρχές, ποῦ πίβουλα προδίδου,
760 εἰς τὸ κορμὶ μὲ τὸν καιρὸ πρόικες καὶ πάθη δίδου.*

Ἐδῶ τὸ προδίδω σημαίνει: ἀξάνομαι (πβ. τὸ ἀρχαῖο ἀποδίδωμι ἀμετάβ., ποῦ σημαίνει καὶ: ἀξάνω, ὅπως τὸ ἐπιδίδωμι). Ἦδη ὁ Ξανθοῦδιδης τὸ ἔχει παρατηρήσει⁹ λέγοντας ὅτι τὸ προδίδω «ἔχει ἐν Κρήτῃ καὶ ἀμετάβητον σημασίαν, ἣτοι τοῦ προοδεύω, ἀξάνομαι, ἀνεβαίνει (ἐπὶ ζύμης), π. χ. δὲν προδίδει τὸ χωράφι, δὲν ἐπρόδωκε τὸ ψωμὶ = δὲν ἀνεβαίνει. Ἀπὸ τῆς σημασίας καὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς, νομίζω, ἐφτάσαμε (προκειμένου γιὰ περιοχὴ γῆς) στὴ σημασίαν τοῦ: παράγω. Ὁ ἴδιος ὁ Παναγιωτάκης ξέρει τὴ σημασίαν αὐτῆς τοῦ ῥήματος, ἀφοῦ (σ. 493) γι' αὐτὴν ἀκριβῶς παραπέμπει στὴν «Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου» τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ, Βενετία 1788, σ. 29: «Ἡ παραθαλασσία ἐκείνη προδίδει τὴν ρίζαν λεγομένην ριζάρι κοκκίνου χρώματος» καὶ σ. 369: «χοίρους εἰς ἀγέλας προδίδει ἢ νῆσος»⁴. Ἐξ ἄλλου στὸν Ἐρωτόκριτο, Α 1491:

*μῖσα τζη λέει ὁ λογισμός: τὴν κόρ' ὅσα προδῶσα
εὐρίσκουντιαν πολλὰ μακρά, μὰ ἄδ' κοντὰ σιμῶσα.*

Ἐδῶ τὸ προδίδω σημαίνει: κάνω κάποιον τὸν νὰ φανερωθῆ, νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ προβάλλῃ τὸν ἑαυτό του. Ὅμοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ χωρίου Α 1758 τοῦ ἴδιου κειμένου:

γῆ κι' ἄλλα κάλλη λυγερῆς πάλι τὸν ἐπροδῶκα

Καὶ ἐδῶ ἡ σημασία εἶναι: ἀναγκάζω κάποιον νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτό του, τὸν κάνω νὰ φουντώσῃ.

Στὰ Ἐρωτοπαίγνια ἐξ ἄλλου, στ. 628, ἐκδ. Hesselting - Pernot, ἀπαντοῦμε:

⁹) Ἐρωτόκριτος, Γλωσσάριο, σ. 678.

⁴) Ἡ σημασία αὐτῆς τοῦ προδίδω θὰ μᾶς χρειαστῆ καὶ πιὸ κάτω.

ἂν εἶσαι πέτρα ὑπόμενε ἢ κάστρον νὰ προδώσης·
εἰ δέ 'σαι ὅ τῆν πολλαγαπῶ, ἔλα στὸ θέλημά μου.

Ἐδῶ τὸ προδίδω δὲ σημαίνει, ὅπως νομίζουν οἱ ἐκδότες Hesse-ling - Pernot (καὶ ὁ Παναγιωτάκης, σ. 492), se livrer, παραδίδομαι, ἐνδίδω, ὑποχωρῶ, ἀλλὰ: ἐνδυναμώνομαι, ἐπιμένω, δείχνω τὸν ἑαυτό μου, δείχνω ποιὸς εἶμαι.

Ἐχει ὅμως καὶ τὴ σημασία τοῦ: ὑποχωρῶ τὸ προδίδω (καὶ τὸ προδίδομαι) στὰ κρητικά κείμενα. Ἡ σημασία αὐτὴ εἶναι, νομίζω, περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς σημασίας τοῦ προδίδω (μὲ τὸ νόημα τῆς προδοσίας): ἐγκαταλείπω δηλ. τὸν ἑαυτό μου, τὴ γνώμη μου, ὑποχωρῶ. Τὴ σημασία αὐτὴ τὴ βρῖσκομε στὸ Φορτουνάτο τοῦ Μάρκου Φωσκόλου, ἔκδ. Στ. Ξανθοῦδίδη, Γ 311 - 2:

Ἡ μάνα τῆ με διχωστὰς δύσκολο μοῦ τὴ δίδει,
μὰ κείνη δὲ σὺβάζεται, μὴδὲ ποσῶς προδίδει.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴ «Ριμάδα κόρης καὶ νιοῦ», ἔκδ. H. Pernot⁶, στ. 675 - 6,

675 Ὁ θάνατος πλακώνει σε κι' ἀπόκει τί κερδαίνεις;
Προδώσου τὸ λοιπονιθὲς καὶ ἄφης τὸ δακτυλίδι.

Ὁ τελευταῖος στίχος σημαίνει: ὑποχώρησε στὶς ἐρωτικὲς αξιώσεις μου καὶ μὴ ζητᾶς νόμιμο σύνδεσμο. Σωστὰ καὶ ὁ Pernot μεταφράζει (σ. 79 στ. 676): «cède donc, laisse - là l'anneau».

2.—Ἡ λέξη ποδοότης δὲ σχετίζεται μὲ τὸ ἀποδοότης.

Ἀλλὰ δὲ φτάνει ἴσως τοῦ ἀποδείξαμε ὅτι ἡ λέξη προδοίτης βρίσκεται στὴ θέση τῆς μέσα στὸ κείμενο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Εἶναι ἀνάγκη νὰ φανῆ ἐπίσης ὅτι ἡ λέξη ποδοότης, ἂν γίνῃ δεκτὴ στὸ κείμενο, ὅπως προτείνει ὁ Παναγιωτάκης, εἶναι ἐντελῶς ἀπροσδιόνυση, γιὰτὶ τὸ νόημά τῆς εἶναι ὀλότελα διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι νομίζει ὁ παραπάνω μελετητής.

Ὁ Παναγιωτάκης ἐπιχειρεῖ τὴ διόρθωση στὸ κείμενο τοῦ κρητικοῦ

⁶) Ἐσφαλμένα γράφει (= διορθώνει) ὁ Παναγιωτάκης: ἡ δέσπ...ἀλλά... Ἀπορεὶ κανεὶς πῶς ὁ Παναγιωτάκης, ἐνῶ παραπέμπει στὴν ἐκδόση Hesselring - Pernot παραθέτοντας τὸ σχετικὸ χωρίο, δὲν τὸ δημοσιεύει ὅπως φέρεται: στὴν ἐκδόση, ἀλλὰ σιωπηρὰ εἰσάγει σ' αὐτὸ διορθώσεις.

⁶) Chansons populaires grecques des XVe et XVIe siècles, Παρίσι 1931 [Collection de l'Institut Néohellénique de l'Université de Paris, fasc. 8], σ. 78 στ. 675 - 6.

ποιήματος, έπηρεασμένος από ένα χωρίο του ποιήματος «⁷Ανδραγαθίες του Μιχαήλ βοεβόδα», που τὸ ἔγραψε ὁ Σταυρινὸς Βησιτάρης. Τὸ χωρίο εἶναι τὸ ἀκόλουθο (στ. 779 - 80)⁷:

Τότες ὁ Μεχεμέμπεγης λέγει τοῦ Μίχνα βόδα:
«⁸Ἐσὲν ἀποφασίσαμε νὰ στείλωμε ποδότια».

Ἡ λέξη ποδότια (καὶ ποδότης) στὴν κυριολεξία τῆς σημαίνει τὸν πιλότο, δηλώνει ὅμως γενικότερα καὶ τὸν ὁδηγό. Στὰ Κύθηρα λ. χ. ἀκούγεται: τοῦ ἔκαμε τὸν ποδότη καὶ στὴ Σάμο λένε: δὲν ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ ποδότια. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἡ λέξη δηλώνει τὸν ὁδηγό. Τώρα ὡς πρὸς τὴ σημασία πού ἔχει ἡ λέξη στὸ παραπάνω ἔμμετρο χωρίο, ὁ ἐκδότης τοῦ κειμένου E. Legrand⁸ σωστὰ ἐρμηνεύει τὸ ποδότια: celui qui conduit une affaire, δηλ. ἐκεῖνος πού ὑπεύθυνος κατευθύνει ἕνα ἔργο. Ἡ λέξη δὲ σημαίνει ἀπλῶς: ἀπεσταλμένος, μαντατοφόρος, ὅπως ἐσφαλμένα νόμισε ὁ Παναγιωτάκης (σ. 503). Ἄτοπα ἐπομένως ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὴ σφαλερὴ αὐτὴ διαπίστωση στὴ διόρθωση τοῦ προδότης τοῦ κρητικῶ κειμένου. Ὁ στιχουργὸς τῶν «⁹Ανδραγαθιῶν» τὸ Μιχαήλ βοεβόδα δὲ θέλει νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ ἀπλῶς ὡς ἀπεσταλμένο, ἕναν πού θὰ προσφέρῃ μιὰ βοήθεια, μιὰ ὑπηρεσία στὸ «Μεχεμέμπεγης», ἀλλὰ τοῦ δίνει τὸν ἐντυπωσιακότερο χαρακτηρισμὸ τοῦ ποδότια, τοῦ καπετάνιου, τοῦ καλοῦ καπετάνιου, πού θὰ φέρῃ σὲ αἴσιο πέρασ τὴν ἀποστολὴ του. Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι ἡ περίπτωση στὸ χωρίο τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἐκεῖ ὁ ἥρωας τοῦ ποιήματος χρειάζεται καὶ ἔχει ἕναν ἀπλὸ βοηθό, πού τὸν στέλνει στὴν πατρίδα του καὶ αὐτὸς φροντίζει νὰ παίρῃ πληροφορίες χρήσιμες γιὰ τὸν ἀφέντη του. Εἶναι ἕνας ἀπλὸς — κρυφὸς μάλιστα — πληροφοριοδότης. Γι' αὐτὸ καὶ νομίζω ὅτι στὴν περίπτωσιν τούτῃ ἡ λέξη προδότης — μὲ τὸ νόημα πού παραπάνω ὑποστήριξα — ἔχει ἀπόλυτα τὴ θέση τῆς.

⁸Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀλλοῦ ἀπαντοῦμε τὸ ποδότια μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀπεσταλμένου. Ὅπου καὶ ἂν χρησιμοποιῆται, σημαίνει τὸ ναύκληρο, τὸν πλοηγό, τὸν πιλότο, ἢ γενικότερα τὸν ὁδηγό.

Παλιότερα ὀρισμένοι μελετητές, ὅπως ὁ G. Meyer⁹ καὶ ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης¹⁰, ὑποστήριξαν ὅτι τὸ ποδότια τοῦτο προῆλθε ἀπὸ τὸ παλιότερο ἰταλικὸ pedot(t)a. Τὸ ἰταλικὸ πάλι αὐτὸ pedot(t)a με-

⁷) Ἐκδ. E. Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Παρίσι 1877.

⁸) Recueil de poèmes historiques, σ. 357.

⁹) Neugriechische Studien, τ. 4, 1895, σ. 72.

¹⁰) Studien zu den Lehnwörtern der mitteligriechischen Vulgärliteratur, Μαρβούργο 1909, σ. 16.

ρικοί νόμισαν ὅτι μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ *πηδώτης (πηδόν, τὸ =κουπί, πηδά, τά, =πηδάλιο). Ὅσα ὁμως σχετίζονται μὲ τὴν προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ ποδότης καὶ τοῦ ἱταλικοῦ pedot(t)a θὰ μὲ ἀπασχολήσουν πιὸ κάτω, στὸν οἰκεῖο χῶρο¹¹. Αὐτὴ τὴ στιγμή περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ὅτι ἔγινε παλιότερα προσπάθεια νὰ σχετιστῇ τὸ ποδότης (καὶ ποδότης) (στὴ σημασία: ναύκληρος, κλπ.) μὲ τὸ ἀποδότης, ποὺ μὲ τὸν τύπο αὐτὸ ἦ καὶ μὲ ἄλλους ἐλαφρὰ διαφορετικούς ἀπαντᾷ σὲ ὀρισμένα νεοελληνικά ἰδιώματα καὶ σημαίνει τὸ βοηθὸ τοῦ χτίστη, τὸ βοηθὸ (γενικότερα) ἢ καὶ τὸ μεσίτη¹². Πράγματι ὁ Γ. Βογιατζίδης διατύπωσε τὴν ἄποψη¹³, ποὺ καὶ ἄλλοι τὴ δέχτηκαν μεταγενέστερα¹⁴, ὅτι τὸ ἀποδότης (=πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης, κλπ.) καὶ τὸ ποδότης (=ναύκληρος, πιλότος) πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸ ἀποδίδω, καὶ μάλιστα στὴ σημασία τοῦ: δίνω πίσω, ἐπιστρέφω. Ὑποστήριξε δηλ. τὰ ἀκόλουθα ὁ Βογιατζίδης: ὅτι καὶ ὁ πηλοφόρος, ὁ βοηθός δηλ. τοῦ χτίστη, παρὰ λαμβάνει «παρὰ τοῦ κατεργαζομένου τὸν πηλὸν ποσότητᾶ τινα, μεταφέρει αὐτὴν εἰς τοὺς κτίστας καὶ ἀποδίδει ὅ,τι παρέλαβε» καὶ ὁ ποδότης τοῦ πλοίου «ἀφου παρὰ λάβη...παρὰ τοῦ ναυκλήρου τὸ πλοῖον...,τὸ ὀδηγεῖ διὰ μέσου ὄλων τῶν δυσχωριῶν...καὶ ἀποδίδει ὅ,τι ἐνεπιστεύθησαν αὐτῇ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, εἰς τὸν λιμένα».

Οἱ ἀντιρρήσεις μου στὴν ἄποψη τοῦ Βογιατζίδη εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Πρῶτα - πρῶτα ὁ μελετητὴς αὐτὸς ἐπιμένει στὴ σημασία τοῦ πηλοφόρου (γιὰ τὸ ἀποδότης) καὶ τοῦ ναυκλήρου, πλοηγοῦ (γιὰ τὸ ποδότης), ποὺ ὁμως κάτι «μεταφέρουν», δὲν «ἀποδίδουν», ὅπως θὰ δοῦμε. Παράλληλα παραβλέπει ὁ Βογιατζίδης ἄλλη σημασία (σημασία γιὰ μένα πρωταρχικὴ) ποὺ ἔχει ἡ λέξις ἀποδότης: σὲ ἄλλα ἰδιώματα τὴ σημασία τοῦ βοηθοῦ (γενικότερα), ἀκόμη καὶ τοῦ μεσίτη. Ὁ μελετητὴς

¹¹) Βλ. πιὸ κάτω, σ. 111.

¹²) Ἀναγράφει τίς σημασίες ὁ Παναγιωτάκης, ὁ. π., σ. 500, ἀντιλώντας, καθὼς δηλώνει, ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

¹³) Ἀθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἀρχεῖον, 1915, σ. 123 - 5.

¹⁴) Β. Φ[άβης], Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκυκλοπ., τ. 5 σ. 129α, λ. ἀποδότης, Μένος Φιλήντας, Γλωσσολογία καὶ γλωσσολογία, 3, σ. 212, Στ. Ξανθοῦδίδης, ἔκδ. Ἑρωφίλης, σ. 163, Ν. Π. Ἀνδριώτης, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸν τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, λ. ποδότης καὶ πιλότος καὶ Φ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, 5, σ. 367, σημ. 2. Ἀπὸ τὴ σιωπὴ γύρω στὸ πρᾶγμα μποροῦμε νὰ εἰκάζομε ὅτι δὲ δέχεται τὴν ἄποψη Βογιατζίδη τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἀφου στὸ ἄρθρο ἀποδότης, μολονότι παραπέμπει στὴ σχετικὴ μελέτη τοῦ Βογιατζίδη, ὁμως δὲν καταγράφει τοὺς τύπους ποδότης καὶ ποδότης (=ναύκληρος, πιλότος), ἀσφαλῶς ἐπειδὴ δὲν τοὺς σχετίζει μὲ τὸ ἀποδότης, ὅπως ὁ Βογιατζίδης.

αὐτὸς βλέπει τὴ δυσκολία πρὸς προβάλλει γὰρ τὴν ἀποψή του ὁ τύπος ποδότας (= ναύκληρος) μὲ τὴν παρουσία τοῦ -τας στὴ λήγουσα τῆς λέξεως, ἀλλὰ παρακάμπτει τὴ δυσκολία ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ ἐλληνικὸ ἀποδότης (= ναύκληρος, κατὰ τὴ γνώμη του) ἔγινε ποδότας ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ συνώνυμου ἰταλικοῦ pedot(t)a. Ὅμως — πρέπει νὰ παρατηρήσω — ἀποδότης μὲ τὴ σημασία: ναύκληρος δὲν ὑπάρχει. Ἡ ὑπαρξή του εἶναι ἀκριβῶς ἡ ὑπόθεση τοῦ Βογιατζίδη. Ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι στὴ λήγουσα τοῦ ποδότας ἔχομε ἐπίδραση ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ συνώνυμο pedot(t)a κι' αὐτὸ θὰ φανῆ ἀπὸ ὅσα σχετικὰ θὰ ἀναπτύξω πρὸς κάτω.

3.—Τὸ ποδότης συνδέεται μὲ τὸ πούς. — Οἱ σημασίες τῆς λέξεως πούς. — Ἀντίστοιχες σημασιολογικὲς ἐξελίξεις στίς λέξεις: πηδόν, πτερόν, πλάτη, ταρσός.

Ὅρισμένοι ἀπὸ ὅσους ἐσχέτισαν τὸ ποδότης ποδότας μὲ τὸ ἰταλικὸ pedot(t)a¹⁵ δὲν ἀποκλείουν ὅτι στὴν ἐλληνικὴ λέξις ὑπάρχει παρετυμολογικὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ πόδι, δὲν προχωροῦν ὅμως σὲ περαιτέρω σκέψεις. Ὁ βοηθός μου Εὐδοξος Τσολάκης μὲ ἔκαμε νὰ προσέξω πλατύτερα τίς σημασίες τῶν λέξεων πούς, πόδι καὶ νὰ ἐξετάσω μῆπως τὸ μεσαιωνικὸ ποδότας - ποδότης πρέπει νὰ συνδεθῆ ἀμεσώτερα μὲ τίς λέξεις αὐτές. Σχετικὴ ἔρευνα μὲ ὀδήγησε στίς διαπιστώσεις καὶ τὰ συμπεράσματα πρὸς ἄκολουθήσουν.

Ἡ λέξις πούς σημαίνει στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο κάτω ἄκρα τοῦ ἰστίου πρὸς ἐξέχουν, καθὼς καὶ τὸ σκοινὶ πρὸς τὰ προσαρμόζει στὸ πλοῖο, τὴ σημερινὴ δηλ. σκότα (ἰταλ. scotta) τῶν γαυτικῶν μας: Ὅμηρ. κ 32:

ἄει γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων.

Ὁ Γρηγόριος Βερναδάκης στὸ Ἑρμηνευτικὸ Λεξικὸ του ἐρμηνεύει: «Τὸ καλῆδιον τὸ κατὰ τὸ κάτω ἄκρον τοῦ ἰστίου». Τὸ ἴδιον νόημα ἔχει ἡ λέξις πούς καὶ στὰ ἀκόλουθα δύο χωρία: Εὐριπ., Ἴφ. Τάυρ. 1133-5:

ἄρει δ' ἰστία πρὸ πρότονον κατὰ
πρῶραν ὑπὲρ στόλον ἐκπειτάσουσι πό-

1135 δεσ νεὸς ὠκυπόμπου

καὶ Ἀριστοφ., Ἴππ. 436:

Ἄθρει καὶ τοῦ ποδὸς παρίει.

¹⁵) G. Meyer, Neugriechische Studien, τ. 4, 1895, σ. 72.

Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξεως πὺς μᾶς κάνει λόγο ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (Παρεκβ. 1534, 24 - 28) σημειώνοντας: «Πόδες δὲ τὰ κάτω δύο σχοινία, εἷς πρὸς πρόωρον καὶ πρύμναν δεσμεῖται τὸ ἰστίον, καλοῦνται δὲ πόδες διὰ τὸ κάτω εἶναι... Οἱ δὲ παλαιοὶ φράζουσι καὶ οὕτω: πόδες πλοίου· σχοῖνοι κάτωθεν συνέχοντες τὴν δρθόνην ἢ οἱ μεταγωγοὶ τοῦ κέρατος ἢ κατὰ ἄλλους, οἷς συνέχεται ἀπὸ πρόωρας ἢ ἀπὸ πρύμνης ὁ ἰστός· ἢ τὰ ἐκατέρωθεν φασὶ προσδεδεμένα τοῖς ἀρμένους σχοινία». Γιὰ τὸν Εὐστάθιο λοιπὸν πὺς εἶναι: 1) ἡ σκότα· 2) «οἱ μεταγωγοὶ τοῦ κέρατος», δηλ. τῆς κεραίας. Πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι ἡ λέξη καὶ στοὺς νεώτερους τύπους τῆς (πόδι, ποδάρι) μὲ σημασία: σκότα, μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς λεξικογράφους Γεράσιμο Βλάχο (πόδι τοῦ καραβίου = pes navis, piede della nave, ποδεών) καὶ τὸ Σομαβέρα (ποδάρι τοῦ καραβιοῦ = il pié della nave). Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι καὶ στὸ λατινικὸ pes καὶ στὸ ἰταλικὸ piede ἔχομε τὴ σημασία τῆς σκότας. Ἡ σημασία αὕτη τῆς λέξεως πὺς ἀπαντᾷ καὶ στὴ σύγχρονη ἐπίσημη ναυτικὴ ὀρολογία¹⁹.

Παράλληλα ἔχομε καὶ παράγωγες λέξεις ἀπὸ τὴ λέξη πὺς = σκότα. Ἔτσι στὰ μεταγενέστερα χρόνια ἀπαντᾷ τὸ ἐπίθετο ποδαϊός, πὺ χρησιμοποιεῖται ἀκριβῶς γιὰ τὸ τεντωμένο, τὸ δεμένο ἰστίο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ «ποδός», τῆς σκότας. Ὁ Λυκόφρων λ. χ. στὴν «Ἀλεξάνδρα» του (ἐκδ. Scheer), στίχ. 1014 - 5, εἶχε γράψαι:

τῆ μὲν Λίβυσσαν ψάμμον ἄξουσι πνοαὶ
1015 Ἐρησσαι ποδαϊοῖς ἐμφορούμεναι λίνους.

Ἐπισημασθέντες ὡς «ἰωάννης Τζέτζης» σχολιάζοντας τὸ χωρίο σημειώνει¹⁹: ποδαϊοῖς λίνους: τοῖς <πρὸς τὸν πόδα> τοῦ ἀρμένου ἐσχάτοις μέρεσι· ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποδηγῶν ἐχόντων χιτῶνας· ποδαϊοῖς σχοινίοις»¹⁹. Ὁ Κωνσταντῖνος πάλι ὁ Πορφυρογέννητος, Ἐκθ. βασιλ. τάξ., 674, 20 (Βόνν.) ἀναφέρει «ποδιοδρομοὺς τῶν ἀρμέων», πὺ κατὰ τὸν Κουκουλέ²⁰ εἶναι αὐτὰ τὰ «ποδωτὰ λίνια» πὺ ἀνάφερα προηγουμένως. Παράλληλα βρίσκομε στὸν Εὐστάθιο, Παρεκβ. 1534, 26, τὸ ῥῆμα ποδώ, ποδώνω, πὺ σημαίνει τεντώνω τὸ ἰστίο μὲ τὸν «πόδα». Ἀπαντοῦν ἀ-

¹⁹) Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

¹⁷) Γιὰ τὴν πατρότητα τῶν σχολίων βλ. πρόχειρα Κρομμιάχερ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδη, Β', σ. 251.

¹⁸) Lycophronis Alexandra recensuit Eduardus Scheer, τόμ. Β', Βερολίνο 1908, σ. 315,7.

¹⁹) Πέ. καὶ Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Α', σ. 298 σημ. 4.

²⁰) Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε', σ. 357.

κόμη στή νεώτερη επίσημη ναυτική ορολογία οι λέξεις *πόδωμα*, *τό*, (= τὸ κάτω λῶμα, ἢ κάτω οὐγία τοῦ ἰστίου, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στους δύο «πόδες» του) καὶ *πόδωσις*, ἢ (= τὸ τέντωμα τῶν «ποδῶν» τοῦ λυμένου ἰστίου). Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ναυτικὸ προειδοποιητικὸ κέλευσμα: «εἰς πόδωσιν!», πού τὸ ἀκολουθεῖ τὸ ἐκτελεστικὸ κέλευσμα: «πόδου» (προστακτ. τοῦ *ποδῶω*). Ἐὰς προσθέσω ἀκόμη καὶ τὰ οὐσιαστικὰ *ποδοδέτης* (ὁ) καὶ *ποδόδεσμος* (ὁ), πού δηλώνουν ἕναν κινῆσιμο πάνω στό κατάστρωμα τοῦ πλοίου ὅπου προσδένεται ὁ «πούς» τοῦ ἰστίου²¹.

Μὲ τὸ *πούς* = *σκότα* πιθανῶς συνδέεται καὶ τὸ ρῆμα *ποδίζω*, ἀφοῦ πρῶτα - πρῶτα σημαίνει: ἀπομακρύνω τὴν πλήρη ἀπὸ τὴν εὐθεία τοῦ ἀνέμου, πάω «χυτὰ» καὶ ἔπειτα: καταφεύγω σὲ ὑπὴνεμο λιμάνι σὲ ὥρα κακοκαιρίας. Μὲ τὴν ἴδια ἴσως σημασία τοῦ *πούς* πρέπει νὰ συνδεθῇ καὶ τὸ *ποδιάζειν* τοῦ Ἑσυχίου, ἀφοῦ σημαίνει: «ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναστρέφειν καὶ ὑποστρέφειν».

Ἡ λέξη ὅμως *πούς* σημαίνει στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὸ *κουπί* καὶ τὸ *τιμόνι*²²: Πίνδ. Νεμ. 6, 55:

*τὸ δὲ πίο ποδι ναὸς ελισ-
σόμενον αἶει κυμάτων
λέγεται παντὶ μάλιστα δονεῖν
θυμόν.*

Στὸ χωρίο τοῦτο ἡ λέξη *πούς* πρέπει νὰ σημαίνει τὸ *τιμόνι* ἢ ἔστω τὸ *κουπί* πού χρησιμοποιεῖται ὡς *τιμόνι*²³. Ὁ ποιητὴς μᾶς λέει ὅτι: τὸ *κύμα* συγκινεῖ τὸ *τιμόνι* τοῦ *καρχαδιοῦ*, δηλ. τὸν ἴδιο τὸν *καπετάνιο*, τὸν *πιλότο* (μεταφορικῶς). Ἐδῶ φυσικὰ μόνο μεταφορικὰ μὲ τὴν λέξη *πούς* = *τιμόνι* ὑποδηλώνεται ὁ κυβερνήτης²⁴.

²¹) Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

²²) Πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι ἕως τὸ δωδέκατο αἰῶνα τὸ *κουπί* ἔπαιξε τὸ ρόλο *τιμονιοῦ* καὶ ὅτι ἀκόμη καὶ σήμερα ὑπάρχουν βάρκες πού κινοῦνται μὲ ἕνα *κουπί* ἀπὸ τὴν πρύμη.

²³) Δὲν πρέπει νὰ μᾶς κἀνῃ ἐντύπωση πού ἡ ἴδια λέξη δηλώνει καὶ τὸ *κουπί* καὶ τὸ *τιμόνι*. Ἐκτὸς πού, ὅπως εἶπα, παλιότερα ἕνα *κουπί*, ἀργότερα δύο, χρησιμοποιοῦνταν γιὰ *τιμόνι*, καὶ γενικότερα στοὺς ναυτικὸς ὁροὺς συχνὰ ἀποξίθονται διάφορες σημασίες. Ἡ λέξη *πρότονα* (τὰ) λ. χ. ἔχει στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια διάφορες σημασίες· βλ. Φ. Κοκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε', σ. 357. — Ὁ Aimé Puech, ἐκδότης τοῦ Πινδάρου στὴν σειρά τῶν ἐκδόσεων Budé, τ. 3, Παρίσι 1923, σ. 82, σημειώνει ὅτι κατὰ τὸ σχολιαστὴ ἡ λέξη *πούς* σημαίνει τὸ *πηθάλιο* σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη ἄλλων σημαίνει ἢ τὸ *ξύλο* πού πηγαίνει ἀπὸ τὴν πρύμη στὴν πλήρη ἐνὸς πλοίου καὶ πού πάνω του στηρίζεται ὄλο τὸ *σκαρί* ἢ τὴ *σκότα*.

²⁴) Ἀνάλογη μεταφορικὴ χρῆση, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, γίνεται στὴν λέξη

Ἡ σημασία αὐτή: κουπί, τιμόνι, ἀπαντᾶ καὶ στὰ μεταγενέστερα καὶ στὰ μεσαιωνικά χρόνια, καθὼς μᾶς πείθουν οἱ ἀκόλουθες μαρτυρίες. Ὁ Ἡσύχιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ποδήρης ναῦς εἶναι «ἢ τοῖς ποσὶν ἐρεσομένη, ταῖς κώπαις, ἤτοι πολύπους». Τῆ σημασία αὐτῆ τῆ βρῖσκομε καὶ στὸν Εὐστάθιο Θεσσαλονίκης (Παρεκβ. 1515, 29: «ποδήρης ναῦς κατὰ ἰδέαν δριμύτητος ἢ ἐρεσομένη ποσὶν ὃ ἐστὶ κώπαις»), πού σημειώνει ἐπίσης (Παρεκβ. 1515, 28) ὅτι «πόδες νηὸς λέγονται οὐ μόνον οἱ τῆ τάσει τοῦ ἱστίου συντελοῦντές τι..., ἀλλὰ καὶ αἱ κώπαι». Χαρακτηριστικὸ καὶ διδακτικὸ συνάμα εἶναι ὅτι καὶ σήμερα τὰ ὀρθὰ ξύλα ὅπου προσαρμύζονται τὰ πηδάλια λέγονται ποδόστιαμα²⁶. Τὸ ἴδιο πράγμα ἕως τελευταία στὴν Οἰνὴ τοῦ Πόντου λεγόταν ἐπίσης ποδόστιαμον (τό). Κατὰ τὴ διαπίστωση μάλιστα τοῦ Κουκουλέ²⁷ τὰ ποδόστιαμα τοῦτα λέγονταν καὶ στὰ μεσαιωνικά χρόνια σταμίνας (αἰ). Ποδόστιαμο λοιπὸν ἢ ποδόστημα δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου στέκουν οἱ «πόδες», τὰ τιμόνια, πού, ὡς εἶπα καὶ προηγουμένως, ἕως τὸ δωδέκατο αἰῶνα ἄλλο δὲν ἦταν παρὰ κουπιᾶ. Πρέπει μάλιστα νὰ σημειώσω ὅτι ἕως τὸν αἰῶνα αὐτὸν τὸ ἔργο τοῦ πηδαλίου τὸ ἔκαναν στὰ πλοῖα δύο κουπιᾶ ἀπὸ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μέρος τῆς πρύμης²⁷. Ἄς προσθέσω ὅτι στὴν ἀρχαία γλῶσσα πηδὸν (τὸ) ἐσήμαινε τὸ πλατὺ καὶ κάτω μέρος τοῦ κουπιοῦ, τὸ πόδι, θὰ λέγαμε, τοῦ κουπιοῦ²⁸ (τὸ πηδὸν ἄλλωστε πιθανῶς συνδέεται μὲ τὴ ρίζα πεδ - τοῦ ποῦς) καὶ κατόπιν ἐσήμανε ὀλόκληρο τὸ κουπί. Ὁ πληθυντικὸς πάλι πηδᾶ (τὰ) ἐδήλωσε τὸ τιμόνι, γιατί ἀκριβῶς δύο κουπιᾶ χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τὰ παλαιὰ χρόνια γιὰ τιμόνι.

πλάτη, ὅταν δὲ δηλώνη μόνο τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ καὶ τὸ κουπί, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρο τὸ πλοῖο (βλ. σ. 108) ἢ στὴ λέξη κώπη, ὅταν δηλώνη καὶ ὀλόκληρο τὸ πλοῖο ἢ καὶ πολλὰ σκάφη μαζῆ (βλ. σελ. 109 σημ. 39).

²⁶) Ὡς ναυτικὸς ὅρος ἀπαντᾶ σήμερα καί: ποδόστημα (τό). Βλ. Δ. Δημητρίου, τράκου, Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

²⁶) Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Α', σ. 293.

²⁷) Βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε', σ. 358, ὅπου συζητοῦνται ὄσα γράφει ὁ Κ. Ράδος, Τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου, σ. 61. Συγκεντρωμένες πληροφορίες γιὰ τὸ βυζαντινὸ ναυτικὸ βλ. στοῦ Κ. Α. Ἀλεξάνδρου, Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Ἀθήνα 1956, σ. 53 - 107. Γιὰ τοὺς τύπους τῶν πολεμικῶν καὶ ἐμπορικῶν πλοίων στὰ βυζαντινὰ χρόνια βλ. Κ. Α. Ἀλεξάνδρου, δ. π., σ. 55 κ. ἐ., 60 κ. ἐ. Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ μοναδικοῦ πηδαλίου ἀποδίδεται στοὺς Ἄραβες τοῦ δωδεκάτου αἰῶνα.

²⁸) Ὅτι ποῦς - πόδι πολλῶν πραγμάτων εἶναι τὸ κάτω μέρος τους, τὸ στήριγμά τους δὲν ἀμφισβητεῖται. Καὶ προηγουμένως εἶδαμε ὅτι πόδες τῶν ἀρμένων —τὰ κάτω μέρος τῶν ἀρμένων— ἀλλὰ καὶ ἄλλα παραδείγματα εἶναι χαρακτηριστικὰ: Ἰλιὰδ. Β 824: ἔναιον ὕπαι πόδα νεῖαιον Ἰδης (πῆ. τῆ λέξη: προπόδες), Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. 8, 8, 16: τῶν κλιῶν τοὺς πόδας, κλπ.

Ἐνάλογη σημασιολογική εξέλιξη ἔχομε καὶ στὴ λέξη *περὸν* (τό), ποὺ στὴν ἀρχὴ ἐσήμανε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ²⁹ καὶ κατόπιν τὸ κουπί *ὀλόκληρο*³⁰. Ὅτι ἡ λέξη *περὸν* ἐσήμανε: τιμόνι, ὅσο ξέρω, δὲν ἔχομε μαρτυρία, ὅμως τὸ πρᾶγμα δὲν ἀποκλείεται, ἂν λάθωμε ὑπ' ὄψης μας ὅτι ἡ συνώνυμη λέξη *πιέρουξ*, ποὺ χρησιμοποιήθηκε μεταφορικὰ γιὰ τὴ δηλώση τὸ κουπί³¹, ἐσήμανε καὶ τὸ τιμόνι³².

Παρόμοια εἶναι ἡ σημασιολογική εξέλιξη καὶ στὴ λέξη *πλάτη* (ή), ποὺ δῆλωσε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιοῦ, κατόπιν *ὀλόκληρο* τὸ κουπί³³ μὲ κάποιο ἐπίθετο συνοδευτικὸ ὅπως *ἄλιος*, *ναυτίλος*, *θαλάσσιος*³⁴ καὶ τέλος, σὲ ποιητικὴ χρῆση, *ὀλόκληρο* τὸ *πλοῖο*³⁵.

Ὅτι μποροῦσα ἀκόμη νὰ ἀναφέρω τὴ λέξη *ταρσὸς* (ὀ), ποὺ κι' αὐτὴ στὴν ἀρχὴ δῆλωσε τὴν πλάτη τοῦ κουπιοῦ³⁶, κατόπι τὸ κουπί *ὀλόκληρο*³⁷ ἢ καὶ *σειρὰ κουπιῶν*³⁸ (ὅπως ἐδήλωσε καὶ τὸ πλατὺ τοῦ ποδιοῦ,

²⁹) Ὅτι μὲ τὴ λέξη *περὸν* δηλώθηκε τὸ πλατὺ μέρος πολλῶν πραγμάτων, ποὺ ἐμοιαζοῦν μὲ φτερό, εἶναι γνωστό.

³⁰) Ἡσίοδ. Ἔργα, 628: *εὐκόσμως σιολίσας νηὸς περὰ ποιοτόροιο*. Θεωρῶ πιθανὸ ὅτι ἐδῶ *περὸν* = *κουπί* καὶ ὄχι: *πκννί*, *ιστίο*. Στὸν Εὐριπίδην, Ἑλένη 147: *ὄπη νεὸς στείλαμι* ἂν οὖρον *περὸν*, τὸ *περὸν* = *ιστίο*. Γιὰ τὴ μεταφορικὴ χρῆση τῆς λέξης *περὸν* στὸν Ὅμηρον βλ. πρὸ κάτω σελ. 109, σημ. 40. Ἄπκντᾶ καὶ ῥῆμα *περῶν* - ᾶ (λ. χ. Εὐριπ. Ἴφ. Ταύρ. 1346), ποὺ σημαίνει: *δίνω* στὸ σκάφος τὰ «φτερά» του (= τὰ κουπιὰ του), *δίνω* στὰ κουπιὰ τοῦ σκάφους ὀριζόντια θέση ὥστε νὰ εἶναι ἔτοιμα νὰ βυθιστοῦν στὴ θάλασσα. Τὸ ῥῆμα χρησιμοποιεῖται καὶ στὴν ἐπίσημη ναυτικὴ ὀρολογία (πβ. τὸ παράγγελμα: «*πιέρωσον!*» ὅπου ἡ παραπάνω σημασία τοῦ ῥήματος).

³¹) Ἡμην *σολιόχης Ποντίων* βελῶν ἐγὼ | ἐξηγέμοις *πιέρουξιν* ἢ/γ/λαϊσμένους Epigrammata graeca, 337, 2, ἐκδ. Kaibel).

³²) Σοφ. Ἄποσπ. 1083. Ὁ Ἡσύχιος σημειώνει: «*αὐτὴ [ἡ κώπη] μέντοι ἔχει τὸ καὶ «πλάτη» λέγεσθαι: καὶ «πλάτη» δὲ διὰ τὸ ἐλαύνεσθαι κατὰ τὸ κάτω πλατὺ.*», δηλοῦν δὲ καὶ τῶν πηδαλίων τὰ πλατεὰ καὶ τὰ χειλῆ» (χειλῆ = ἄκρα). Ἐπομένως δὲν ἀποκλείεται τὸ τιμόνι νὰ ὀνομάστηκε *πιέρουξ* ἀφοῦ προηγουμένως μὲ τὴ λέξη αὐτὴ εἶχε ὀνομαστῆ τὸ πλατὺ τοῦ μέρους.

³³) Ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 89, 32, σημειώνει: «*αὐτὴ [ἡ κώπη] μέντοι ἔχει τὸ καὶ «πλάτη» λέγεσθαι: καὶ «πλάτη» δὲ διὰ τὸ ἐλαύνεσθαι κατὰ τὸ κάτω πλατὺ.*»

³⁴) Σοφ. Αἰ. 359: «*ὁ δὲ ἄλιον ἔβας ἐλίσσω πλάτην* πβ. καὶ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 167δ, 51: «*πλάτη γὰρ θαλασσία τὸ ἐρετμόν καὶ πλάτη χερσαία τὸ πύον.*»

³⁵) Σοφ. Φιλ. 220: *τίνες ποι' ἔς γῆν ναυτίλω πλάτη κατέσχετε;* Ὁλόκληρο τὸ πλοῖο τὸ δηλώνει *καμιά* φορὰ καὶ ἡ λέξη *κώπη* (βλ. πρὸ κάτω σελ. 109, σημ. 39).

³⁶) Ἡρόδ. 8, 12: *ἐτάρασον τοὺς ταρσοὺς τῶν κωπέων.*

³⁷) Εὐρ. Ἴφ. Ταύρ. 1346: *ταρσῶ κατήρει πίτυλον ἐπιερωμένον.*

³⁸) Θουκ. 7, 40: *ἔς τε τοὺς ταρσοὺς ὑποπίπτοντες τῶν πολέμων νεῶν καὶ Πολύδ. 16, 3, 12: ὁ δεξιὸς ταρσὸς τῆς νεῶς.* Καὶ ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 162δ, 13, σημειώνει: «*Ἄλιος δὲ Διονυσίος φησιν ὅτι ταῖροι καὶ ταρσοί, τάλαροι καὶ τὰ πλατύσματα τῶν κωπῶν...καὶ τάρρωμα ἢ κωπηλασία. Ταῖρός γὰρ φασιν ὁ στοιχὸς τῶν κωπῶν, ἐπεὶ πτεροῖς ἐοίκασιν.*» Πβ. καὶ 850, 35 - 6: «*ταρσός... ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ πτέρυγος ὀρνέων ἡ λέξις αὕτη κεῖται καὶ ἐπὶ μέρους τριήρων.*»

τὴν πατούσα — ἢ τὴν παλάμη τοῦ χεριοῦ — καὶ κατόπιν δλόκληρο τὸ πόδι)³⁹.

Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὴν ἐξῆς ὑπόθεση: ὅτι οἱ λέξεις *πιερόν*, *πιέρουξ*, πούς πῆραν τὴ σημασία τοῦ κουπιοῦ ἀφοῦ προηγουμένως ἐδήλωσαν τὸ πλατὺ μέρος του μόνο καὶ ὄχι ἐπειδὴ τάχα τὸ κουπί εἶναι τὸ πόδι ποῦ μ' αὐτὸ μετακινεῖται τὸ σκάφος, ἢ τὸ φτερό ποῦ μ' αὐτὸ τρέχει. Ἡ μεταφορική αὐτὴ χρῆση μπορεῖ νὰ δημιουργήθηκε στὴ σκέψη τῶν συγγραφέων προτοῦ πάρουν οἱ πρραπάνω λέξεις τις σημασίες ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρουν, δὲ νομίζω ἕμως ὅτι ἡ χρῆση αὐτὴ βοήθησε στὴ σηματολογική ἐξέλιξη. Γιατὶ βέβαια ἔταν ὁ Ὅμηρος, λ. 125 καὶ ψ, 272 γράφη:

οὐδ' εὐήροε' ἔρετιμά, τὰ τε πιερά νηυσὶ πέλονται,

δὲ δίνει στὴ λέξη *πιερά* τὴ σημασία: *κουπιὰ, ἀλλ'* ἀπλῶς τὰ *κουπιὰ* (τὰ *ἐρετιμά*) τὰ *παρομοιάζει* μὲ *φτερά*⁴⁰. Ὅμοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ *ἐξήροετοι πιέρυγες*⁴¹, ὅπου τὸ *πιέρυγες* δὲ σημαίνει καθόλου *κουπί*, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τοῦ *κουπιοῦ* βρίσκεται μέσα στὸ *ἐξήροετοι* (*ἐξ* + *ἐρετιμόν*), ἀλλ' ἀπλῶς ὁ συγγραφέας τὰ *κουπιὰ* τὰ *παρομοιάζει* καὶ αὐτὸς μὲ *φτεροῦγες*.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμε ὅτι ἡ σημασία τοῦ *κουπιοῦ* στὴ λέξη *πιερόν* ἢ καὶ στὴ λέξη *πιέρουξ* προῆλθε μόνο ἀπὸ τὴ μεταφορική χρῆση καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ὅτι *πιερόν* ἢ *πιέρουξ* ὀνομάστηκε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ *κουπιοῦ*, πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ ἴδιο δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύσει γιὰ τὴ λέξη *πούς* στὴν ἐξέλιξή της πρὸς τὴ σημασία *κουπί*, ἀφοῦ ἡ λέξη αὐτὴ δὲν ἔδινε ἀφορμὴ σὲ μεταφορική, ποιητική χρῆ-

³⁹) Ἀντίστροφη σηματολογική πορεία διαπιστώνεται στὴ λέξη *κόπη*, ποῦ στὴν ἀρχὴ σήμαινε κάθε λαβή, τὸ χερούλι καὶ κατόπιν δλόκληρο τὸ *κουπί*. (Ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 89, 32, σημειώνει: «κόπη ἢ τοῦ ξίφους λαβὴ μέρους ὄνομα, ὅθεν καὶ ὅτε κόπην τις εἶπη τὴν ναυτικήν, κόπη καὶ ἐκείνη κυρίως ἢ λαβή, ἀφ' ἧς καὶ τὸ ὄλον ὠνόμασται»), καμιά φορὰ (σὲ ποιητικὴ χρῆση) καὶ πλοιο δλόκληρο ἢ καὶ στόλο ἀκόμη.

⁴⁰) Ἀξιοσημείωτα εἶναι ὅσα σημειώνει σχετικὰ μὲ τὴν δημηρική χρῆση τῆς λέξης *πιερόν* ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 1676, 29: «*πιερά* δὲ νηὸς τὰς κόπας λέγει κρεῖττον ἤπερ ὁ Λυκόφρων τὰ ἱστία. Εἰ γὰρ καὶ τὰχος αἴτια τῆ νηὶ καὶ τὰ ἱστία καθὰ καὶ αἱ κόπαι (πβ. Εὐστάθιο, Παρεκβ., 139, 33). ἀλλὰ τὸ σχῆμα τῶν *πιερῶν* μᾶλλον αἱ κόπαι σώζουσιν ἤπερ τὰ λαίφεα (πβ. Εὐστάθιο ἐπίσης, Παρεκβ. 1531, 61). Καὶ πως κατὰ τὰ σχεζόμετρα πέτεται ἢ ναῦς ταῖς κόπαις ὅσα καὶ *πιεροῖς*». Καθὼς συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦτο, καὶ ὁ Εὐστάθιος στὴ χρησιμοποίηση τῆς λέξης *πιερόν* εἶτε στὴ σημασία: *κουπί*, εἶτε στὴ σημασία: *παννί, ἱστία*, βλέπει τὸν Ὅμηρο ἢ τὸ Λυκόφρονα νὰ κἀνη *παρομοίωση*. Καὶ γιὰ τὸν Εὐστάθιο δὲν πρόκειται γιὰ *πραγματικὴ* σημασία *κουπιοῦ* ἢ *ἱστίου* στὴ λέξη *πιερόν*.

⁴¹) *Epigrammata graeca*, 337, 2, ἔκδ. Kaibel.

ση. Γιατί νομίζω διαφορετική τήν περίπτωση τῆς λέξης *ναυσίποδες* = νησιώτες, λέξης πού μᾶς τήν διασώζουν μόνο οἱ λεξικογράφοι: Ἡσύχιος καί Φώτιος⁴², καθώς καί ὁ Εὐστάθιος, Παρεκβ. 1515, 23. "Ὅποιος χρησιμοποίησε τή λέξη αὐτή θέλησε νά πῆ γιά τοὺς κατοίκους τῶν νησιῶν ὅτι αὐτοὶ δὲν περπατοῦν μὲ τὰ πόδια τους, ἀλλὰ μὲ τὰ καράβια. Τὸ γεγονός μιᾶς τέτοιας χρησιμοποίησης τῆς λέξης ποῖς (ὡς δευτέρου συνθετικοῦ στοῦ *ναυσίπους*) οὔτε ὑπονοοῦσε ὅτι ἡ λέξη πούς ἐσήμαινε τὸ κουπί, ἢ τὸ καράβι, οὔτε μποροῦσε νά βοηθήσει ὥστε ἡ λέξη πούς νά πάρη μεταγενέστερα μιὰ ἀπὸ τίς δυὸ αὐτὲς σημασίες. Κατὰ τὸν Εὐστάθιο μάλιστα ὅσοι εἶπαν *ναυσίποδες* τοὺς νησιώτες ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, πού εἶχε πεῖ τὰ πλοῖα ἀλὸς ἔλπου (δ 707). Ὅτι ὁμοίως στήν περίπτωση τοῦ *ναυσίποδες* δὲν ἔχομε μεταφορική χρήση σάν αὐτή πού διαπιστώσαμε πρὸ ἀνω ἐν σχέσει μὲ τὴ λέξη *περὸν* εἶναι φανερό.

Ἀκριβῶς λοιπὸν ἐπειδὴ τὸ πούς δὲ χρησιμοποιήθηκε σὲ μεταφορική ποιητική χρήση ἀνάλογη μ' ἐκείνην τοῦ *περὸν* - *πέρουξ*, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι, κατὰ τὴ γνώμη μου, νά δεχτοῦμε προκειμένου γιά τὴ λέξη πούς τὴ σημασιολογική ἐξέλιξη: 1) πῶδι τοῦ κουπιού, τὸ κάτω πλατὺ ἄκρο του· 2) κουπί (ἀφοῦ μάλιστα τὸ κάτω αὐτὸ ἄκρο δίνει καί τὴν ὄλη ὑπόστασιν στοῦ κουπί) καί 3) τιμόνι.

Ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα μποροῦμε, νομίζω, νά συμπεράνωμε ὅτι, ὅπως τὸ *πηδὸν* ἐσήμανε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού, τὸ κουπί καί κατόπιν τὸ τιμόνι, ὅπως τὸ *περὸν* ἐσήμανε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καί κατόπιν τὸ κουπί ὀλόκληρο καί πιθανῶς καί τὸ τιμόνι, ὅπως τὸ *πέρουξ* ἐδήλωσε, μεταφορικᾶ ἔστω, τὸ κουπί καί κατόπιν τὸ τιμόνι, ὅπως τὸ *πλάτη* ἐδήλωσε πρῶτα τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καί κατόπιν τὸ κουπί ὀλόκληρο, ὅπως ἀκόμη τὸ *ταρσός* (δ) ἐδήλωσε τὸ πλατὺ μέρος τοῦ κουπιού καί ὕστερα ὀλόκληρο τὸ κουπί, τὸ ἴδιο καί ἡ λέξη πούς, πού ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει, πρέπει νά δήλωσε στήν ἀρχὴ τὸ κάτω μέρος τοῦ κουπιού, καί ἔπειτα, ὅπως ξέρομε, ἐσήμανε τὸ κουπί ὀλόκληρο καί τελικᾶ καί τὸ τιμόνι.

Ἀλλὰ τὸ τιμόνι δὲ δηλώθηκε μόνο μὲ τίς λέξεις: *πηδὰ* (τά), *πηδάλιον* (τό), *πούς* (δ), *πέρουξ* (ἦ), *ἀκόμη* καί *ἐφόλιον* στήν ἐλληνική γλῶσσα. Στὰ μεταγενέστερα καί τὰ μεσαιωνικά χρόνια λέγεται καί *αὐχὴν* (δ) καί *αὐχένιον* (τό) καί *οἶαξ* (δ). Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Παρεκβ. 1533, 46 καί 48) σημειώνει: «Τὸ δὲ *πηδάλιον* ὅτι καί «*ἐφόλιον*» λέγεται⁴³ δηλοῦσιν οἱ παλαιοί, τὸ αὐτὸ δὲ παρὰ τισι καί

⁴²) Στὸ λεξικὸ τοῦ Φωτίου ἐσφαλμένα, νομίζω, ἐκδίδεται: *ναῦποδες* ἀντὶ *ναυσίποδες*.

⁴³) Τὸ *πηδάλιον* στὸν Ὅμηρο λέγεται ὄχι μόνο *πηδάλιον*, ἀλλὰ καί *ἐφόλιον*.

«αὐχὴν» (δ) ⁴⁴, ὡς δηλοῖ τὸ καθωμιλημένον «αὐχένιον». Ὁ Φώτιος πάλι στὸ λεξικό του παρέχει: «πηδάλια, οἴακες, αὐχένες». Ὁ Κουκουλῆς μάλιστα ⁴⁵ παρατηρεῖ ὅτι «αὐχένες» ἦσαν πλατιά κουπιά τῆς πρύμνης ποῦ τὰ χειριζόταν εἰδικὸς ναύτης, ὁ ἐπὶ τῶν αὐχένων ⁴⁶.

⁴⁷ Ἀφοῦ λοιπὸν σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναπτύχθηκαν παραπάνω ποὺς σημαίνει κουπὶ καὶ τελικὰ τιμόνι, πρέπει, ἀδίστακτα νομίζω, τὸ ποδότης - ποδότας = ναύκληρος, πιλότος, νὰ συνδεθῇ ἔτυμολογικὰ μὲ τὴ λέξη ποῦς, ποῦ δηλώνει τὸ τιμόνι, τὸ κατ' ἐξοχὴν δηλ. ὄργανο γιὰ νὰ κυβερνηθῇ ἕνα σκάφος. Φυσικὸ ἐπίσης ἦταν μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ναυτικῆς πυξίδας νὰ ὀνομαστῇ καὶ ὁ ἀρμόδιος γι' αὐτὴν: ποδότης - ποδότας.

Ὁ σχηματισμὸς τῶρα τοῦ οὐσιαστικοῦ ποδότης (δ) (γιατὶ αὐτὸς ὁ τύπος πρέπει νὰ εἶναι ὁ παλιότερος) εἶναι ἀπόλυτα κανονικός. Σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ ποῦς - πόδι, ὅπως ἀπὸ τὸ τόξον ὁ τοξότης, ἀπὸ τὸν ἵππον ὁ ἱππότης, τὸν δῆμον ὁ δημότης, τὴν πόλιν ὁ πολίτης, τὴν πόσιν ὁ πότης, τὴν λύσιν ὁ λύτης, τὴν δέσιν ὁ δέτης, κλπ. Ἐν ἑξ ἄλλου εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγουμε σὲ ἑλληνικὴ λέξη γιὰ νὰ ἔτυμολογήσωμε τὸ ἱταλικὸ pedot(t)a, ἡ λέξη αὐτὴ δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὑποθετικὴ *πηδώτης (δ), ποῦ δὲ μαρτυρεῖται πουθενά ⁴⁷, ἀλλὰ ἡ λέξη ποδότης (δ) ⁴⁸. Τῆς λέξεως ποῦς - πόδι καὶ ἡ σημασία: σκοτά καὶ ἡ

καίον. Τὴν πληροφορία ὅτι λέγεται καὶ ἐφόλιον μᾶς τὴν παρέχει ὁ Ἡσύχιος. Ἄλλα συνώνυμα σχετικὰ εἶναι: ἐφολικίς (Πολυδευκῆς 1, 86) καὶ ὀλιεῖον (Πολυδευκῆς 10, 134).

⁴⁴ Τὸ αὐχὴν τὸ ἀναφέρει ὁ Πολυδευκῆς 1, 90 μὲ τὴ σημασία «οἴαξ». Ἀλλὰ καὶ τὸ οἴαξ (δ) καὶ τὸ οἴακιον σημαίνουν ὄχι μόνον τὴ λαβὴ τοῦ τιμονιοῦ, τὸ σημερινὸ δοῦακι, ἀλλὰ καὶ τὸ τιμόνι.

⁴⁵ Θεσσαλονίκης Ἐδσταθίου τὰ λελογραφικά, Α', σ. 301 - 2.

⁴⁶ Βλ. ἐπίσης Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε', σ. 358.

⁴⁷ Ὅσοι ὑπόθεσαν τὸ *πηδώτης τὸ φαντάστηκαν σχηματισμένο κατὰ τὸ δεσμὰ (τὰ): δεσμώτης, τὸ θίασος (δ): θιασώτης, κλπ. Βλ. A. Maïd h o f, Neugriechische Rückwanderer aus den romanischen Sprachen unter Einfluss des Lateinischen [Texte und Forschungen zur byzantinisch - neugriechischen Philologie, ἀρ. 10], Ἀθήνα 1931, σ. 56, B. E. V i d o s, Storia delle parole marinesche italiane passate in francese, Φλωρεντία 1939, σ. 533 - 5, H. K a h a n e, Zur neugriechischen Seemannssprache anlässlich Vidos «Parole marinesche» (Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, 15, 1938 - 9, σ. 99 καὶ 106 - 7 καὶ H. P e r n o t, Études de linguistique néohellénique, III, Παρίσι 1946, σ. 509. Βλ. ἐξ ἄλλου A. D a u z a t, Dictionnaire étymologique de la langue française, λ. pilote, ὅπου ἀμφισβητεῖται ὁ συσχετισμὸς τοῦ piloto μὲ τὸ ἑλληνικὸ πηδόν. Ἀντίθετα τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ πηδόν, *πηδώτης τὴ θέχεται ὁ Nicola Zingarelli, Vocabolario della lingua italiana, λ. pilota.

⁴⁸ Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ δεχόμεστε ἐπίδραση τοῦ pes - pedis, piede, ποῦ σημαίνουν κ' αὐτὰ τὸν πόδα τοῦ ἱστίου, τὴ σκοτά.

σημασία: κουπί, τιμόνι, είναι τόσο συγγενικές με τὸ νόημα τοῦ ναύκληρου, τοῦ πλοηγού, τοῦ πιλότου, τοῦ κυβερνήτη, πού δὲν μπορεί νὰ σταθῆ ἀντίρρηση γιὰ τὸ συσχετισμό. Γιατὶ στὰ παλιότερα χρόνια ὁ κυβερνήτης τοῦ σκάφους κυβερνοῦσε συνάμα καὶ μὲ τὴ σκότα καὶ μὲ τὸ τιμόνι· ἀργότερα καὶ μὲ τὴ μαγνητικὴ βελόνα⁴⁹.

Ἡ συχρότητα καὶ στὰ δημοτικὰ μεσαιωνικὰ κείμενα καὶ στὰ σημερινὰ ἰδιώματα τοῦ τύπου ποδότας⁵⁰ (κοντὰ στὸ λιγότερο συνηθισμένο τύπο ποδότης) μᾶς κάνει νὰ θεωρήσωμε πιθανῶς τὴ γνώμη πού ἔχει ἤδη ὑποστηριχτῆ⁵¹ ὅτι τὸ ποδότης (ἄσχετα μὲ τὸ ἀπὸ ποῦ προέρχεται) ἔγινε ποδότας ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἰταλικοῦ συνωνύμου pedot(t)a.

4.—Σημασιολογικὰ τοῦ ἀποδότης καὶ τοῦ ἀποδίδω.

Ὡς πρὸς τὸ ἀποδότης μὲ τὴ σημασία: βοηθός, πού πρέπει καὶ αὐτὸ τώρα νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, θὰ μπορούσαν, νομίζω, νὰ υποστηριχτοῦν τὰ ἀκίλουθα: Πρῶτα - πρῶτα ὁ ἀποδότης: (= πηλοφόρος) δὲν «ἀποδίδει», ὅπως ὑποστήριξε ὁ Βογιατζίδης (*Αθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἄρχεϊον, σ. 123 - 5), ἀλλὰ μεταφέρει καὶ παραδίδει. Θὰ ἀπέδιδε, ἂν ἐπέστρεφε κάτι στὸ πρόσωπο πού τοῦ τὸ εἶχε παραδώσει. Ἀκόμη καὶ ὁ ποδότας (= ναύκληρος, πιλότος) δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι «παρέλαβε» τὸ πλοῖο καὶ τὸ «ἀποδίδει», ἀλλὰ ὅτι τὸ κυβερνᾷ, τὸ κατευθύνει, τὸ προσορμίζει στὸ λιμάνι. Ἄν προσέξωμε ἔξ ἄλλου τὴ σημασία: βοηθός τοῦ ἀποδότης, πρέπει νὰ συνδέσωμε τὴ λέξη αὐτὴ μὲ τὴ σημασία τοῦ ἀποδίδω: παρέχω κάτι (ἢ καὶ κάποια ὑπηρεσία), παράγω κάτι (ἀκόμη καὶ ἐργασία) πού εἶναι σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς προηγούμενης προσφορᾶς πού μοῦ ἔγινε. Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀποδίδω στὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ τὸ ἀποδίω στὴ νέα ἑλληνικὴ.

Τὸ ἀποδίδω στὴν ἀρχαία γλώσσα σημαίνει μεταξὺ τῶν ἄλλων καί:

⁴⁹) Ἄς προσθέσω ὅτι ἀπὸ τὴ λέξη οἰάκιον (τὸ) = τιμόνι ὁ κυβερνήτης ὀνομάστηκε καὶ οἰακιότης.

⁵⁰) Ὁ τύπος ποδότας ἀπαντᾷ στὸν Πουλλόλογο, ἔκδ. Wagner, Carmina, στ. 528, στὴν Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλουπούς διήγησιν ὄραϊαν, ἔκδ. Wagner, Carmina, στ. 144 καὶ τοῦ Σταυρινοῦ Βηστιαρίου, Ἀνδραγαθίες τοῦ Μιχαὴλ βοεβόδα, ἔκδ. Legrand, Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, Παρίσι 1877, στ. 278. Ὁ τύπος ποδότας μνημονεύεται καὶ στὸ Λεξικὸ τοῦ Σομαέρα. Γιὰ τὴ διάδοση τῶν τύπων ποδότας καὶ ποδότης στὰ σημερινὰ ἰδιώματα βλ. H. Kahane, Zur neugriechischen Semannssprache (Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher 15, 1938 - 9, σ. 107), ἀπὸ ἔπου διαπιστώνεται ὅτι στὰ σημερινὰ ἰδιώματα κοινότερος εἶναι ὁ τύπος ποδότας.

⁵¹) I. Βογιατζίδης (*Αθηνᾶ 27, Λεξικογρ. Ἄρχ., σ. 125).

ἀνταποδίδω, παράγω (προκειμένου για τή γῆ) (Ἡρόδ. 1, 193: τὸν δὲ Δήμητρος καρπὸν ὧδε ἀγαθὴ [ἢ Βαθυλωνίη χώρα] ἐκφέρειν ἔοι, ὥστε ἐπὶ διηκόσια μὲν τὸ παράπαν ἀποδίδοι Μένανδρ. Γεωργός, 4: ἀπέδωχ⁵² ὄσας ἄν κατέβαλε [ἐγγ. κριθάς]). Στὴ νέα ἐλληνικὴ, καθὼς διδασκόμαστε ἀπὸ τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν (λ. ἀποδίνω), τὸ ρῆμα χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἴδια χρῆση στὴν Αἰτωλία: δούλιμα, δούλιμα σήμιρα δὲ μ' ἀπαδίν' ἢ δ'λειά. Ἀλλὰ καὶ στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ λέμε: τὸ χωράφι ἀποδίδει, ἢ δουλειά του ἀδιουνοῦ ἀποδίδει. Ὅπως λοιπὸν τὸ ἀποδίδω - ἀποδίνω (= παράγω) χρησιμοποιήθηκε για τὴ γῆ, ἀλλὰ καὶ για τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία, πού κι' αὐτὴ εἶναι παραγωγικὴ, ἔτσι μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ μὲ ὑποκείμενο τὸν ἄνθρωπο πού ἐργάζεται, πού παράγει ἐργασία ὀρισμένης τουλάχιστο ὕψους (πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης) σὰν ἀποτέλεσμα μιᾶς προσπάθειας ἢ μιᾶς ἀμοιβῆς.

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ σημειώσω ὅτι τὴ σημασία: παράγω τὴν πῆρε καὶ τὸ ρῆμα προδίδω Ἀντλῶ τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παναγιωτάκη (σ. 493), πού διαπιστώνει τὸ γεγονός καὶ παραπέμπει σὲ κυπριακὰ κείμενα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα.

Εἶπα προηγουμένως ὅτι τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδότας (= πιλότος) μὲ τὸ ἀποδότης, πού πρότεινε ὁ Βογιατζίδης, τὸν δέχτηκαν μερικοὶ ἐρευνητές⁵³. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσω ὅτι δὲν τὸν υἱοθέτησε ἢ σύνταξη τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἐλληνικῆς, ἀφοῦ στὸ ἄρθρο: ἀποδότης δὲν ἀναγράφει τύπους πού σχετίζονται μὲ τὸ ποδότας - ποδοίτης (= νὰυκλῆρος, πιλότος), οὔτε καὶ παρέχει στὸ ἀποδότης (ἀνάμεσα στὶς ἄλλες) καὶ τὴ σημασία τοῦ πιλότου. Τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδότας μὲ τὸ ἀποδότης σωστὰ δὲν τὸν δέχτηκε οὔτε ὁ Παναγιωτάκης⁵⁴, πού ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ καταλάβῃ τὴ σημασιολογικὴ προέλευση τοῦ θρακικοῦ ἀποδότης. Ἡ λέξη ἐκεῖ σημαίνει ἐργαλεῖο πού μ' αὐτὸ παίρνει ὁ γεωργὸς τὰ δέματα τοῦ χόρτου ἢ τῶν σιτηρῶν καὶ τὰ φορτώνει στὴν ἄμαξα ἢ τὰ ἀποθέτει στὴ θημωνιά. Εἶναι, νομίζω, βέβαιο ὅτι ἐδῶ δὲν ἔχομε τὴν ἔννοια τοῦ: ἀποδίδω τὰ στάχυα στὸν προορισμὸ τους, στὴ θέση τους, ὅπως νόμισε ὁ Παναγιωτάκης⁵⁵, ἀλλὰ ἀπλῶς τὴν ἔννοια τοῦ βοηθοῦ μὲ κάποια προσωποποίηση, γιατί τὸ ἐργαλεῖο αὐτὸ παίζει ρόλο βοηθοῦ για τὸ γεωργό⁵⁶.

⁵²) Βλ. πὸ πάνω σ. 103.

⁵³) δ. π., σ. 500.

⁵⁴) δ. π., σ. 501.

⁵⁵) Ἀνάλογη εἶναι ἡ μεταφορά καὶ στὸ ποδότας (στὴ σημασία: πιλότος, ὁδηγός) πού ἐσήμανε στὴν Κεφαλληνία ἐργαλεῖο πού χρησιμοποιεῖ ὁ ὑποδηματοποιὸς για ὀρισμένη ἐργασία του (τὸ κόψιμο τῆς σόλας) (βλ. Η Kahane, δ. π., σ. 106 καὶ Παναγιωτάκη, δ. π., σ. 500). Ὅμοια προσωποποίηση ἔχομε καὶ στὴ χρησιμοποίηση

Κατὰ τὴ γνῶμη μου πρέπει νὰ θεωρήσωμε βέβαιο ὅτι ὁ Βογιατζίδης παρὰσύρθηκε πρὸς τὸ συσχετισμὸ τοῦ ποδοῖτης (τάχα: ἀποδοῖτης) = νύκκληρος, πιλότος, ὀδηγός, μὲ τὸ ἀποδοῖτης (= πηλοφόρος) ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ἤξερε (δὲν τὸ μνημονεύει ἄλλωστε) ὅτι ἀπαδοῖς (θγλ. ἀπαδοῖρα) καλεῖται στὴν Αἰτωλία (ὑπογραμμίζω τὸν τόπον) ὁ ὀδηγός, ὁ μεσίτης, ὁ βοηθός. Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν ἀναφέρει ὁ Παναγιωτάκης (σ. 500, σημ. 45) ἀντιλώντας ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀρ. 341 χειρόγραφο συλλογῆς γλωσσικοῦ ὕλικου (σ. 88 - 9), ποῦ ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς, χειρόγραφο ποῦ ἀποχτήθηκε μετὰ τὴ συγγραφὴ τῆς μελέτης τοῦ Βογιατζίδη (μετὰ δηλ. τὸ 1915)⁵⁶.

Εἰδικῶς γιὰ τὶς σημασίες τοῦ ἀπαδοῖς (= ἀποδοῖτης) στὴν Αἰτωλία νομίζω ὅτι ἔχει δίκιο ὁ Παναγιωτάκης (σ. 502), ποῦ βλέπει στὸ ἀπαδοῖς «σύμππτωσιν», καλύτερα θὰ ἔλεγα: συμφορμὸ τῶν σημασιῶν τοῦ ἀποδοῖτης καὶ τοῦ ποδοῖτης: στὸν τύπον ποῦ ἀπαντᾷ στὴν περιοχὴ αὐτῇ. Γιατὶ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸ ποδοῖτης = ὀδηγός παρετυμολογικὰ εἰπώθηκε ἀποδοῖτης καὶ ὕστερα μὲ ἀφομοίωση τῆς πρώτης συλλαβῆς πρὸς τὴ δευτέρη τὸ ἀποδοῖτης ἔγινε ἀπαδοῖτης καὶ συγκέντρωσε στὸ νόημά του καὶ τὴ σημασία τοῦ πιλότου, ὀδηγοῦ καὶ τὴ σημασία τοῦ βοηθοῦ, μεσίτη.

Ἐνα τέτοιο φαινόμενο σηματολογικῶ καὶ τυπολογικῶ συμφορμῶ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο. Ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα ποῦ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει περιορίζομαι σὲ ἕνα: Στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια ἔχομε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὰ σταμινάγια καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ σημονάγια. Σταμινάριον εἶναι τὸ ξύλον ποῦ στέκει (ἴσταμαι): σημονάριον πάλι εἶναι τὸ στημόνι καὶ γενικότερα τὸ ὕψωμα: σημονάγια μάλιστα λέγονταν τὰ σπινθάρια ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐξωτερικὴ ἐπέκταση τοῦ πλοίου. Ἀργότερα, ἤδη ὅμως πρὶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Εὐσταθίου, οἱ λέξεις σταμινάριον καὶ σημονάριον ἔπαθον συμφορμὴ φωνητικὴ καὶ σηματολογικὴ καὶ τὸ καθένα τους ἐδήλωνε ὅ,τι καὶ τὸ ἄλλο⁵⁷.

Στὸ ἄρθρον ἀποδοῖτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ δὲ μνημονεύονται οὔτε

τῶν λέξεων: βοσκός: γιὰ τὴ δήλωση τοῦ σκοινιοῦ ποῦ δένονται τὰ ζῶα (βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἀθηνᾶ 29, 1917, σ. 189) καὶ ἐργάτης γιὰ τὴ δήλωση τοῦ βαρούλκου ποῦ χρησιμοποιεῖται στὰ πλοῖα.

⁵⁶) Καθὼς μὲ πληροφορεῖ ὁ φίλος συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ κ. Σταύρος Μάνεσης, τὸ χειρόγραφο 341 τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ εἶναι συλλογὴ ποῦ καταρτίστηκε στὴν Αἰτωλία μὲ ἐντολὴ τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ τὸ μακαρίτη Δημήτριο Λουκόπουλο τὸ 1921.

⁵⁷) Βλ. Φ. Κοουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά, Α', σ. 292 - 3 καὶ πδ. τοῦ ἴδιου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ γραμματικά, σ. 123 - 4.

οἱ τύποι ἀπαδοτ'ς (δ) = ἀποδότης), ἀπαδότρα (ή), οὔτε οἱ αἰτωλικὲς σημασίες τῆς λέξης, γιατί, φαίνεται, τὸ αἰτωλικό: ἀπαδοτ'ς ἐσφαλμένα ἢ σύνταξη τοῦ Λεξικοῦ δὲν τὸ θεώρησε ὅτι συγγενεῦει μὲ τὸ ἀποδότης, ἀλλὰ μὲ τὸ ποδότης. Ἡ παράλειψη τῆς σύνταξης τοῦ Λεξικοῦ μᾶς κάνει ἐντύπωση, γιατί δὲν εἶναι ἄγνωστη στὸ Λεξικό ἢ σημασία τοῦ ἀποδίνω = παρᾶγω (πὺ κι' αὐτὴ τὴν ξέρομε κατὰ τὸ ἴδιο τὸ Λεξικό ἀπὸ τὴν Αἰτωλία μὲ τὸν τύπο ἀπαδίνω. Ἡ μαρτυρία μάλιστα στὸν ἴδιο τόπο καὶ τοῦ ἀποδίνω (στὸν τύπο ἀπαδίνω) = παρᾶγω (προκειμένου γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία) καὶ τοῦ ἀποδότης (στὸν τύπο ἀπαδοτ'ς) = βοηθός, εἶναι ἐπιχειρήματα σημαντικὰ κατὰ τὴ γνώμη μου ὑπὲρ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ἀποδότης = βοηθός πρὸς τὸ ἀποδίνω = παρᾶγω (ἄφου καὶ τὰ δύο χρησιμοποιοῦνται στὴν ἴδια περιοχὴ, τὴν Αἰτωλία).

Καὶ γιὰ νὰ ξαναγυρίσωμε στὴ σημασία τοῦ ἀποδότης = πηλοφόρος, βοηθός, μεσίτης, δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ μᾶς ξενίσῃ ἢ εἰδικὴ καὶ περιορισμένη χρῆση τοῦ ἀποδότης μόνο στὴν ἔννοια τοῦ βοηθοῦ (κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικὰ). Εἶναι ἢ μόνη οὐσιαστικοποιημένη χρῆση πὺ ἀπόχτησε ἢ λέξη καὶ γι' αὐτὸ εἶχε κάθε δυνατότητα νὰ διατηρηθῇ, ὅπως καὶ διατηρήθηκε, σὲ ὁρισμένα ἰδιώματα. Ξέρομε ἄλλωστε ὅτι οἱ λέξεις πὺ στὶς διάφορες γλώσσες δῆλωσαν τοὺς βοηθοὺς, τοὺς ὑπηρέτες, κλπ., ἔχουν ποικίλη ἐννοιολογικὴ προέλευση· καὶ μάλιστα πάντα μὲ εἰδίκευση τῆς σημασίας. Ἐς θυμηθοῦμε μόνο τὰ ἀρχαῖα οὐσιαστικά: ἀκόλουθος, διάκονος, θεράπων, οἰκέτης (= ὁ ἄνθρωπος τοῦ οἴκου, domesticus).

***

Ξεκίνησα ἀπὸ μιὰ πρόταση νὰ διορθωθῇ ἓνα χωρίο τοῦ Ἑρωτοκρίτου. Συζήτησα τὴ σημασία τῆς λέξης πὺ προτάθηκε νὰ ἀντικατασταθῇ (προδότης) καὶ διαπίστωσα ὅτι βρίσκεται ἀπόλυτα στὴ θέση τῆς. Ἐξέτασα ἐπίσης καὶ ὅσα σχετίζονται μὲ τὴ λέξη πὺ θὰ τὴν ἀντικαθιστοῦσε (ποδότης) καὶ ἤρθα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λέξη αὐτὴ δὲν ταιριάζει καθόλου στὸ χωρίο τοῦ κρητικοῦ ποιήματος. Τῆς τελευταίας αὐτῆς λέξης ἀμφισβήτησα τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ ἀποδότης καὶ δέχτηκα ὅτι σχετίζεται μὲ τὰ πους - πόδι (στὴ χρῆση τους ὡς ναυτικῶν ὄρων). Μοῦ δόθηκε ἔτσι ἢ εὐκαιρία νὰ διερευνήσω τὴ διαμόρφωση τῶν σημασιῶν τῆς λέξης ἀποδότης. Ξαναγυρίζοντας τώρα στὴ λέξη προδότης τοῦ Ἑρωτοκρίτου, πὺ μοῦ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ὅλη ἐρευνα πὺ ἐγινε, ἐπαναλαμβάνω ἐκεῖνο πὺ δείχτηκε στὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς μελέτης αὐτῆς, ὅτι ἡ παρουσία τῆς λέξης προδότης εἶναι ἀπόλυτα δι-

καιολογημένη στο χωρίο του κρητικού ποιήματος, που δεν έχει ανάγκη από καμιά διόρθωση.

Κλείνοντας τη μελέτη τούτη ἄς προσθέσω ὅτι τὸ βασικὸ σφάλμα τοῦ Παναγιωτάκη ὑπῆρξε ὅτι δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του τὴν ἀνάγκη τοῦ διαχωρισμοῦ ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ κάνῃ ὁ ἐρευνητὴς κατὰ τὴ γλωσσικὴ του ἔρευνα μεταξὺ τῶν καθαυτῶν σημασιῶν ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ μιὰ λέξη (ὅπως ἐδῶ ἡ λέξη *ποδότης* = *πιλότος* καὶ γενικότερα *ὁδηγός*) καὶ μιᾶς σημασίας ἐντελῶς ἐξαρτημένης ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα· μιᾶς σημασίας, θὰ ἔλεγα, ποὺ ὀφείλεται σὲ κάποιαν ἔμπνευση, σὲ κάποιον αὐτοσχεδιασμό τῆς στιγμῆς, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ χωρίου τοῦ ποιήματος τοῦ Βησιτιάρη ποὺ παρέσυρε τὸν Παναγιωτάκη καὶ ὅπου ἡ λέξη *ποδότης* μόνο μέσα στὸ ὅλο πνεῦμα τῆς φράσης μποροῦσε νὰ σημαίῃ ἀπεσταλμένος. Ὡς πρὸς τὸ χωρίο πάλι τοῦ Ἐρωτοκρίτου ποὺ θέλησε νὰ διορθώσῃ ἔσφαλε ὁ μελετητὴς αὐτὸς ὄχι μόνο γιατί δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του τὶς διάφορες σημασιολογικὲς ἀποχρώσεις τῆς λέξης *προδότης*, καθὼς καὶ τὶς διαφορὲς σημασίες τοῦ ῥήματος *προδίδω*, ἀλλὰ καὶ γιατί δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ βαθύτερα κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες τῶν προσώπων γιὰ τὰ ὅποια πρόκειται χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη *προδότης*.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ ὅτι ὁ Βογιατζίδης δὲν εἶχε ὑπ' ὄψη του σὲ ὅλη τους τὴν ἔκταση τὶς σημασίες καὶ τὴ χρήση τοῦ *ἀποδότης*, καθὼς καὶ τὸ ὅτι δὲ σύνδεσε τὸ πρᾶγμα μὲ τὶς σημασίες ποὺ εἶχε ἡ λέξη ποῦ: ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ διατυπώσῃ μὲ ἀκρίβεια τὴ σημασία τοῦ *ἀποδότης* καὶ τὴ σημασιολογικὴ του ἀρχὴ καὶ δὲν τῷ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιτύχῃ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐτυμολογήσῃ τὴ λέξη *ποδότης* - *ποδότης*.

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ